

Αυτόματον: Περιοδικό Ψηφιακών Μέσων και Πολιτισμού

Τόμ. 2, Αρ. 2 (2023)

Νεότητα και Ψηφιακή Εμπειρία

Κριτική ανάγνωση του βιβλίου «Σημείο Δι-επαφής: Συντροφικότητα & Σχέσεις οικειότητας στην ψηφιακή εποχή»

Βασιλική Νίκα

doi: [10.12681/automaton.35480](https://doi.org/10.12681/automaton.35480)

Copyright © 2023

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Νίκα Β. (2023). Κριτική ανάγνωση του βιβλίου «Σημείο Δι-επαφής: Συντροφικότητα & Σχέσεις οικειότητας στην ψηφιακή εποχή». *Αυτόματον: Περιοδικό Ψηφιακών Μέσων και Πολιτισμού*, 2(2), 146–151.
<https://doi.org/10.12681/automaton.35480>

Κριτική ανάγνωση του βιβλίου «Σημείο Δι-επαφής: Συντροφικότητα & Σχέσεις οικειότητας στην ψηφιακή εποχή»

Βασιλική Νικά¹

Το διεπιστημονικό πεδίο της Κυβερνοψυχολογίας στην Ελλάδα είναι ένας σχετικά πρόσφατος χώρος έρευνας και θεωρητικής διερεύνησης. Προσεγγίζει φαινόμενα που εκτυλίσσονται στην ψηφιακή μεμβράνη της σύγχρονης πραγματικότητας (Σιδηροπούλου, 2019) με μία διεπιστημονική ματιά.

Ο συλλογικός τόμος με τίτλο «Σημείο Δι-επαφής: Συντροφικότητα & Σχέσεις οικειότητας στην ψηφιακή εποχή» έρχεται σε μία χρονική στιγμή που η τεχνολογία γίνεται ακόμη πιο επίμονα διεισδυτική στην καθημερινότητά μας μέσα από την ευρεία χρήση όχι μόνο των ψηφιακών ευκολιών που γνωρίζαμε μέχρι σήμερα, αλλά και άλλων βασισμένων στην τεχνητή νοημοσύνη, προσφέροντας τη βάση σκέψης για την ερμηνεία της σύγχρονης πραγματικότητας. Μιας πραγματικότητας που εμπειριέχει τη δυνατότητα για συνεχή συνδεσιμότητα και αδιάλειπτη (ψευδο)επικοινωνία με απομακρυσμένους ψηφιακούς άλλους και συνεχή ροή πληροφοριών και ερεθισμάτων, τα οποία προκαλούν έναν υψηλό γνωστικό φόρτο σε κάθε σύγχρονο άνθρωπο σαγηνευμένο από την τεχνολογική πρόοδο.

Η συμβολή των κειμένων του συλλογικού τόμου είναι καθοριστική καθώς συν-

1. Εκπαιδευτικός, Ε.ΔΙ.Π Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

διαλέγονται μεταξύ τους, περιγράφουν διαδρομές του τρόπου ενσωμάτωσης αντιλήψεων, σχολιάζουν ερευνητικά δεδομένα και μελετούν τα όσα συμβαίνουν γύρω μας και μέσα μας ανοίγοντας στην ακαδημαϊκή κοινότητα περισσότερα πεδία έρευνας και ερμηνεύοντας, κατά έναν τρόπο, όσα καθημερινά αντιλαμβάνεται ο καθένας σχετικά με την ψηφιακή του ζωή.

Ο τόμος περιλαμβάνει δέκα κεφάλαια γραμμένα από συγγραφείς διαφορετικών επιστημονικών πεδίων ώστε τα, υπό εξέταση, ζητήματα να προσεγγίζονται μέσα από το πρίσμα της Κοινωνικής και Αναπτυξιακής Ψυχολογίας, της Ψυχανάλυσης και της Επικοινωνίας, πεδία που συνδιαλέγονται αρμονικά στα πλαίσια της Κυβερνοψυχολογίας, ως διεπιστημονικού πεδίου μελέτης της σύγχρονης πραγματικότητας.

Τα κεφάλαια χωρίζονται σε δύο βασικές ενότητες: Τα πέντε πρώτα επικεντρώνονται στις ψηφιακά διαμεσολαβημένες σχέσεις, ενώ τα υπόλοιπα αναπτύσσουν την προβληματική της άμεσης συνύπαρξης ανθρώπου και μηχανών, σε μία προσπάθεια αποτύπωσης όχι των διαμεσολαβημένων σχέσεων ανθρώπων και μηχανών αλλά των σχέσεων με τα ίδια τα ψηφιακά εργαλεία και τα περιεχόμενά τους.

Μπορεί να έφτασε η ώρα, όπως αναφέρει και ο σύγχρονος διανοητής Yuval Noah Harari, στο βιβλίο του *«Homo Deus - Μία σύντομη ιστορία του μέλλοντος»*, κατά την οποία η Silicon Valley θα αποτελεί το μέρος όπου οι γκουρού της υψηλής τεχνολογίας θα προετοιμάζουν κάποια νέα θρησκεία υποσχόμενοι ευτυχία, ειρήνη, ευημερία ακόμη και την αιώνια ζωή, όχι πια στον «ουρανό» αλλά στη γη, με τη βοήθεια της τεχνολογίας και χωρίς να μεσολαβεί η άβολη κατάσταση του θανάτου. Θα επικρατήσει δηλαδή ο τεχνοανθρωπισμός, σύμφωνα με τον οποίο ο homo sapiens έχει ολοκληρώσει την ιστορική του πορεία, οπότε έχουν ωριμάσει οι συνθήκες για να δώσει τη θέση του στον homo deus. Εκείνος, ενώ θα εξακολουθεί να διατηρεί ορισμένα από τα χαρακτηριστικά του sapiens, θα είναι πολύ πιο αναβαθμισμένος σωματικά και πνευματικά ώστε να μπορεί να κρατήσει τη θέση του στο «παιχνίδι» με τους πολύ εξελιγμένους και μη συνειδητούς αλγόριθμους. Μια ειρηνική, γνωσιακή επανάσταση δηλαδή, με τη βοήθεια της γενετικής μηχανικής, της νανοτεχνολογίας και της διεπαφής εγκεφάλου - υπολογιστή.

Στο πρώτο κεφάλαιο με τίτλο *«Διαπροσωπική και Διομαδική Επικοινωνία στο Διαδίκτυο. Μια θεωρητική ανασκόπηση»* ο Αντώνης Γαρδικιώτης, ο Νικόλαος Τσιγγίλης και η Βενετία Μπαρμποπούλου εστιάζουν στην αλλαγή της αλληλεπίδρασης και της επικοινωνίας που επέβαλε η δυνατότητα στο μέχρι τότε «παθητικό» κοινό να δημιουργεί περιεχόμενο και να το δημοσιεύει. Σύμφωνα με τους συγγραφείς η ψηφιακή αλληλεπίδραση χαρακτηρίζεται από προσλαμβανόμενη ανωνυμία, απουσία

μη λεκτικών σημείων, έμφαση στην κειμενικότητα και αίσθηση ελέγχου επί του υλικού που παράγεται από τους ίδιους τους χρήστες. Τόσο η ανωνυμία όσο και η κειμενικότητα, για τα οποία γίνεται λόγος, γνωρίζουμε από την εμπειρία μας ότι αλλάζουν ραγδαία. Η ανωνυμία στις ψηφιακές μας δι-επαφές γίνεται όλο και πιο πολύ ελεγχόμενη και η κειμενικότητα μετατρέπεται σε μία «οπτική κειμενικότητα»: επικοινωνώ όσα σκέπτομαι με μία εικόνα την οποία μάλιστα, μπορώ να δημιουργήσω από το μηδέν, αρκεί να μιλήσω στην αντίστοιχη μηχανή τεχνητής νοημοσύνης περιγράφοντας όσα ζητώ. Εξάλλου στην οπτική κειμενικότητα στηρίζονται δημοφιλή κοινωνικά δίκτυα όπως το Instagram και το Snapchat.

Το κεφάλαιο με τίτλο «Φλερτ στην ψηφιακή εποχή. Κριτική προσέγγιση της βιβλιογραφίας στη βάση της κοινωνικής ψυχολογίας των στενών διαπροσωπικών σχέσεων» του Ευθύμιου Λαμπρίδη ασχολείται με το φλερτ ως αναπόσπαστο συστατικό της σύγχρονης κοινωνικής ζωής. Ένα φλερτ, όμως, που συμβαίνει πιο συχνά στην ψηφιακή σφαίρα, ώστε οι εμπλεκόμενοι να μην κινδυνεύσουν να νιώσουν εκτεθειμένοι στην απόρριψη, με τον τρόπο που συμβαίνει στη διαπροσωπική επικοινωνία. Η παρουσίαση ενός καλλωπισμένου εαυτού, σε απόσταση ασφαλείας από τον άλλον, αλλάζει την εμπειρία του ερωτικού παιχνιδιού και του φλερτ. Μπορούμε άραγε να μιλήσουμε για φλερτ, όταν απουσιάζει η οσμή του άλλου, η «χημεία» που προκαλεί την επιθυμία ή μήπως πρόκειται για κάτι σαν fast love - fast life προορισμένο να συμβεί ως μέρος της σύγχρονης συνθήκης κατανάλωσης των πάντων και δεν είναι -καθόλου- προορισμένο να διαρκέσει; Και σε αυτές τις ψηφιακές αλληλεπιδράσεις ποια χαρακτηριστικά εν τέλει επιλέγουν τα άτομα για να παρουσιάσουν τον εαυτό τους;

Σχετικά ερευνητικά δεδομένα παρουσιάζονται στο τρίτο κατά σειρά κεφάλαιο, του Ανδρέα Χρυσοστόμου και της Αγγελικής Γαζή, με τίτλο «Δυνητικός εαυτός και ψηφιακή σεξουαλική ταυτότητα ανδρών χρηστών γεωκοινωνικών εφαρμογών γνωριμιών. Μελέτη περίπτωσης: GRINDR» φωτίζοντας καλύτερα το τοπίο της ανδρικής ομοφυλοφιλικής ταυτότητας και του τρόπου με τον οποίο αυτή γίνεται αντικείμενο διαχείρισης από τους χρήστες της ψηφιακής εφαρμογής γνωριμιών GRINDR.

Το πρώτο μέρος του τόμου ολοκληρώνεται με δύο κεφάλαια τα οποία κατά κάποιον τρόπο αλληλοσυμπληρώνονται. Το κεφάλαιο «*Η Χρήση του Facebook από νεαρά ζευγάρια. Έλεγχος, ζήλια και συγκρούσεις*» της Ειρήνης Καφούρου και της Μπετίνας Ντάβου εξερευνά πτυχές των ερωτικών σχέσεων και πώς αυτές επηρεάζονται από τις δυνατότητες που παρέχει η ψηφιακή παρουσία στα κοινωνικά δίκτυα, θέτοντας στον πυρήνα του ερευνητικού ενδιαφέροντος τις εκφάνσεις της ζήλιας και των συγκρούσεων που προκαλούνται εξαιτίας ενεργειών ελέγχου μεταξύ των

συντρόφων, με τη συνδρομή της τεχνολογίας και των ψηφιακών εφαρμογών. Τα κοινωνικά δίκτυα λειτουργούν ως βιτρίνες της συναισθηματικής ζωής των χρηστών δίνοντας την ψευδαίσθηση της δυνατότητας του ελέγχου της προσβασιμότητας για τους άγνωστους άλλους. Όταν όμως επιτραπεί σε κάποιον άγνωστο άλλο να εισχωρήσει στην οικεία σφαίρα, τότε έχει τη δυνατότητα να δει όλα τα παρελθοντικά συναισθηματικά πεπραγμένα, σαν μάγος που γυρίζει πίσω τον χρόνο «κλέβοντας» μια γνώση που μπορεί να ρυθμίσει αποφάσεις και επιθυμίες.

Το ζήτημα του ελέγχου της δραστηριότητας των συντρόφων στα ψηφιακά κοινωνικά δίκτυα αλλά και μέσω συσκευών (κινητών τηλεφώνων και προσωπικών υπολογιστών) αποτελεί το θέμα του πέμπτου, και τελευταίου κεφαλαίου του πρώτου μέρους, της Ευδοκίας Ντάλη και του Νικόλα Χρηστάκη με τίτλο «*Ο ψηφιακός άλλος ως απειλή. Διαδικτυακές όψεις απιστίας*». Μέσω της ερμηνευτικής προσέγγισης των αφηγήσεων των προδομένων συντρόφων σε μία ψηφιακή ομάδα υποστήριξης, οι συγγραφείς διεισδύουν στην πρωταρχική дуάδα και αναλύουν την ευθραυστότητα των σχέσεων και τις επιδράσεις υπό το πρίσμα των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των ψηφιακά διαμεσολαβημένων αλληλεπιδράσεων, με κύριο άξονα την παράδοση οικειότητα και ταυτόχρονα την ασφαλή απόσταση.

Οι συγγραφείς των πέντε κεφαλαίων του δεύτερου μέρους του τόμου, συζητούν τις προϋποθέσεις και τις προεκτάσεις των σχέσεων με ψηφιακά προϊόντα, όπως λογισμικά και ρομπότ. Εδώ αξίζει να αναφέρουμε ότι όλα αυτά τα κεφάλαια είναι πολύτιμα, γιατί μας βοηθούν να κατανοήσουμε περισσότερο τις ραγδαίες εξελίξεις που θα επιφέρει η δυνατότητα της άμεσης συνομιλίας μέσα από το κινητό μας τηλέφωνο με ένα «ζωντανό» λογισμικό τεχνητής νοημοσύνης, το οποίο θα απαντά σε ερωτήσεις και προβληματισμούς, χωρίς όμως συναισθήματα που μπορεί να θολώσουν την κρίση μπροστά σε μία απόφαση.

Ο Αχιλλέας Καραδημητρίου στο κεφάλαιο με τίτλο «*Η ριάλιτι τηλεόραση και η διαχρονική της γοητεία στο πλαίσιο του απορρυθμισμένου τηλεοπτικού πεδίου*» παρουσιάζει μία ιστορική αναδρομή σε όλες τις ριάλιτι εκπομπές, στην ελληνική και ξένη τηλεόραση, περιγράφοντας και την πληθώρα των έντονων συναισθημάτων που μπορεί να αναπτυχθούν ανάμεσα στους θεατές αυτών των προγραμμάτων και τους πρωταγωνιστές τους, λόγω των συναισθηματικών επενδύσεων των μεν για τους δε. Δίνονται δε σημαντικά ερευνητικά δεδομένα από ευρήματα που αφορούν έρευνα που πραγματοποιήθηκε στη χώρα μας και αφορά τα κίνητρα παρακολούθησης ριάλιτι προγραμμάτων.

«Μπορούν οι αλγόριθμοι να μας ραγίσουν την καρδιά; - Αναπαραστάσεις των οικείων σχέσεων στην ταινία του Spike Jonze “Her”» είναι ο τίτλος του κεφαλαίου της Ευαγγελίας Κούρτη, το οποίο πραγματεύεται τον έρωτα ενός άνδρα, του Θίο-

ντορ, με ένα λειτουργικό σύστημα τεχνητής νοημοσύνης, τη Σαμάνθα. Ένας τεχνολογικά διαμεσολαβημένος έρωτας με ένα λογισμικό που έχει σχεδιαστεί να ανταποκρίνεται σε όλες τις ανθρώπινες ανάγκες, με τα όρια αυτού του έρωτα σύντομα να γίνονται πολύ σαφή. Μέσα από αυτή την ιστορία η συγγραφέας εξετάζει την εμπορευματοποίηση των συναισθημάτων, στο εικονικό παιχνίδι όπως και στην πραγματική ζωή, στην υπόσχεση που περιέχει ο έρωτας αλλά και στη ματαίωση που συνεπάγεται από τη μη ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών και επιθυμιών.

Το ζήτημα του δικαιώματος στη λησμονιά και στη λήθη εξετάζει το επόμενο κεφάλαιο, του Μιχάλη Πέτρου, με τίτλο «Η μνήμη στην εποχή του Μαύρου Καθρέπτη», μέσα από μία ανάλυση του δυστοπικού κόσμου της σειράς επιστημονικής φαντασίας Black Mirror, η οποία πραγματεύεται διαφορετικές όψεις της ενσωμάτωσης των σύγχρονων τεχνολογιών στην πραγματική ζωή. Μέσα από την ανάλυση του ο συγγραφέας εγείρει ερωτήματα στον αναγνώστη για τις δικές του «αποθηκευμένες αναμνήσεις». Όσοι χρησιμοποιούμε κοινωνικά δίκτυα ερχόμαστε πολύ συχνά μπροστά σε δυσάρεστες αναμνήσεις που κυριολεκτικά «πετάγονται» μπροστά στα μάτια μας καθώς «ανοίγουμε» τον προσωπικό μας λογαριασμό. Και συχνά πρόκειται για αναμνήσεις που έχουμε ξεχάσει ή έχουμε επιλέξει να ξεχάσουμε και τις οποίες, ο αλγόριθμος της ψυχρής τεχνολογικής μνήμης, που υπερβαίνει την ανθρώπινη, φέρνει και πάλι στην επιφάνεια. Όλα καταγράφονται, όλα μπορούν να ανασυρθούν, ακόμη και τραυματικά γεγονότα, όπως ένα πρόσωπο που έχει φύγει από τη ζωή μας και οι ευτυχισμένες στιγμές που κάποτε είχαμε ζήσει μαζί. Ό,τι μοιραστήκαμε θα έρθει να διεκδικήσει και πάλι την παρουσία του, στη ζωή μας και στη μνήμη μας.

Στο επόμενο κεφάλαιο με τίτλο «Συναισθηματικές σχέσεις των παιδιών με τα κοινωνικά ρομπότ» οι συγγραφείς, Δημήτρης Πνευματικός και Παναγιώτα Χριστοδούλου, εξετάζουν τους προβληματισμούς που προκύπτουν από τη σχέση μικρών παιδιών με τα κοινωνικά ρομπότ. Συζητούν το είδος των χαρακτηριστικών που πρέπει να φέρει ο δεσμός ανάμεσα σε ένα ανθρώπινο ον (human) και σε μία μηχανή (robot) ώστε να είναι χρήσιμος για τη συνολική ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού, εγείροντας σύνθετους προβληματισμούς ως προς τον τύπο του δεσμού, ο οποίος φαίνεται να απέχει πολύ από τον ασφαλή συναισθηματικό δεσμό που αναπτύσσεται μεταξύ των παιδιών και των φροντιστών τους.

Το τελευταίο κεφάλαιο με τίτλο «Άνθρωποι και ρομπότ στον 21ο αιώνα. Προοπτικές συνύπαρξης και συναισθηματικών συνδέσεων», του Παναγιώτη Χαλάτση, συνεχίζει κατά έναν τρόπο τους προβληματισμούς των Πνευματικού και Χριστοδούλου προχωρώντας και μερικά περαιτέρω βήματα. Κάνει λόγο για την πιθανότητα ανάπτυξης δεσμών μεταξύ ανθρώπινων όντων και κοινωνικών ρομπότ, εφό-

σον υπάρξει δυνατότητα δημιουργίας μηχανών που θα μπορούν να έχουν συνειδητότητα, ενισχύοντας τη συναισθηματική σύνδεση με τα ανθρώπινα όντα. Και αν αυτό φαίνεται μέρος μιας μυθοπλασίας αυτή τη στιγμή, σίγουρα δεν μπορούμε να προβλέψουμε τι θα συμβεί σε αυτό το επίπεδο μερικά χρόνια μετά, αν συνεχιστεί με αυτούς τους ρυθμούς η ανάπτυξη της βιοτεχνολογίας και της τεχνητής νοημοσύνης όχι μόνον για εργαστηριακούς σκοπούς και ενσωματωθεί σε δημοφιλείς εφαρμογές που όλοι χρησιμοποιούμε ως μέρος της καθημερινότητάς μας.

Τέλος, στο Επίμετρο η Μπετίνα Ντάβου κάνει μία κριτική σύνθεση όσων αναφέρθηκαν από τους συγγραφείς του τόμου, τονίζοντας για άλλη μία φορά, με τρόπο επιστημονικό αλλά εύληπτο, όλα εκείνα που θα πρέπει να έχει κατά νου, όχι μόνον ο ειδικός επιστήμονας ή ερευνητής που θα διαβάσει αυτόν τον τόμο αλλά και ο απλός αναγνώστης.

Η επιμελήτρια του τόμου, Ανθή Σιδηροπούλου, στην Εισαγωγή της θέτει τα κεντρικά προς συζήτηση θέματα και ορίζει το τοπίο της Κυβερνοψυχολογίας.

Οι Εκδόσεις Παπαζήση και η σειρά *Κυβερνοψυχολογία & Κοινωνία* προσφέρουν ό,τι ακριβώς έλειπε στην ελληνική επιστημονική βιβλιογραφία.

Αναφορές

- Harari, Yuval Noah. 2017 [2015]. *Homo Deus – Μια σύντομη ιστορία του μέλλοντος*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
Σιδηροπούλου, Ανθή. 2019. *Ψυχολογικές διαδρομές στην ψηφιακή εποχή: Από το multitasking στην πολυδιεργασία της ύπαρξης*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.